

UVOD: VRIJEME EUROPE

„Ovo je vrijeme Europe, a ne vrijeme Amerikanaca (...) Ako ijedan problem mogu riješiti Europljani, onda je to jugoslavenski problem. To je europska država i zato ne odlučuju Amerikanci. Ne odlučuje nitko drugi.”¹ Tim je riječima Jacques Poos, predsjedatelj Vijeća ministara vanjskih poslova Europske zajednice i ministar vanjskih poslova Luksemburga, najavio u rano ljeto 1991. godine kako će vodeću ulogu u rješavanju jugoslavenske krize imati Europa. Politička i ekonomska agonija južnoslavenske federacije trajala je već čitavo desetljeće uz postupno zaoštavanje nasilja i sve očitiju spremnost Jugoslavenske narodne armije na uporabu sile. Armija je brutalno gušila pobunu kosovskih Albanaca od proljeća 1989. godine. Podržavala je pobunjene hrvatske Srbe od ljeta 1990. Izišla je s tenkovima na ulice Beograda kako bi zaštitila režim Slobodana Miloševića od opozicije u proljeće 1991. Međutim, početkom tog ljeta situacija je postala još ozbiljnija. Proglašenje nezavisnosti Slovenije i Hrvatske pokrenulo je intervenciju JNA u Sloveniji. Sudar jugoslavenske armije s odlučnim snagama slovenske Teritorijalne obrane doveo je rat na granice Europske zajednice. I Europa je morala odgovoriti.

Dok je Jugoslavija tonula u krvavi kaos tijekom tog ljeta i jeseni, Poosove riječi dobro su došle skepticima koji su na neuspjeh Europe u zaustavljanju nasilja gledali kao na konačan znak nemogućnosti EZ-a da izraste u nešto više od ekonomskoga kluba za bogati europski Zapad. Međutim, zazivanje „vremena Europe” luksemburškog ministra vanjskih poslova u početku nije bilo tako percipirano. Na Poosovu izjavu i na slične izjave njegovih kolega iz EZ-a gledalo se kao na znakove novog i boljeg vremena za europski kontinent čije su rane hladnoratovskih podjela ubrzano zacjeljivale. Samopouzdanje predsjedatelja Vijeća ministara vanjskih poslova EZ-a u vezi s tim da će Europljani moći riješiti jugoslavenski problem bilo je duboko ukorijenjeno u pobjedi, izvojevanoj u Hladnom ratu, ne samo zapadnih liberalnih ideja demokracije i tržišne ekonomije nego i vizije nove europske i međunarodne

suradnje. Kad bi samo, razmišljalo se, Jugoslaveni postali svjesni te perspektive bolje zajedničke europske budućnosti, zacijelo bi došli pameti i odustali od rata.

Na samopouzdanu Poosove riječi također se u početku gledalo kao na znakove nove neovisnosti (Zapadne) Europe o njezinom preko-atlantskom zaštitniku i partneru. „Vrijeme Europe” bilo je jasno zazvano kao odgovor Sjedinjenim Američkim Državama. Pobjeda u Hladnom ratu rezultirala je potrebom da Europa ponese svoj dio sigurnosnog tereta. A kad je u pitanju bila Jugoslavija, Sjedinjene Američke Države jasno su dale do znanja da vodeću europsku ulogu smatraju dobrodošlom. Jacques Poos svoju je sudbonosnu izjavu dao novinarima pred odlazak pregovaračke misije EZ-a za Beograd, 28. lipnja 1991. godine. Samo tjedan ranije, američki državni sekretar James Baker također je posjetio glavni grad Jugoslavije. Nakon maratonskih dvanaestosatnih sastanaka s glavnim akterima krize, Baker je napustio Beograd odlučivši izvući i sebe i SAD iz regionalnih događanja. „Bilo je vrijeme da nagnamo Europljane da preuzmu odgovornost i pokažu kako mogu djelovati kao ujedinjena sila”, tvrdio je Baker kasnije.² Ili, kako je jedan ciničniji promatrač američke politike tog vremena objasnio Bakerovu odluku: „Mnogi, ako ne i većina, članovi kabineta i niži dužnosnici smatrali su (...) da će Europa pasti na ispitu i zbog toga bolno shvatiti kako joj je i dalje potrebna snažna američka prisutnost.”³ Na kraju, Jugoslavija je već bila izgubila svoj hladnoratovski značaj za Sjedinjene Američke Države. Surovim riječima Jamesa Bakera pri odlasku iz Beograda tog lipnja: *We've got no dog in this fight* [doslovce „nemamo psa u ovoj borbi”, tj. ova nas se borba ne tiče].⁴

Lideri Europske zajednice, s druge strane, nisu mogli tako lako oprati ruke od jugoslavenskoga krvoprolića. Nisu to ni htjeli, barem ne u početku. Godinu dana ranije Sadam Husein uspio je među njima posijati neslogu oko potrebnog odgovora na iračku invaziju Kuvajta. Europljani su stoga sada bili odlučni ne ponoviti svoje nesuglasice i pogreške iz perioda pripreme za intervenciju američke koalicije u Perzijskom zaljevu. Eksplozija jugoslavenske krize zato je u velikom dijelu EZ-a bila percipirana kao dobrodošao test može li Zajednica – nekoliko mjeseci pred svoju transformaciju u Europsku uniju Ugovorom iz Maastrichta – izrasti u ujedinjenu snagu s pozitivnom i proaktivnom vanjskom politikom.

Reći da je EZ/EU pala na jugoslavenskom ispitu bila bi dramatična nedorečenost. Neuspjeh Europe nije se očitovao samo u ponižavajućoj nesposobnosti njenih diplomata i kreatora vanjskih politika da spriječe ratove koji su rezultirali desecima tisuća mrtvih, milijunima izbjeglih, uništenim ekonomijama, razbijenim obiteljima i zajednicama ili u njihovoj nemoći da zaustave proces koji je pretvorio regiju bivše Jugoslavije iz predvodnika istočnoeuropskih reformi i najboljega kandidata za europsku integraciju u tamnu rupu na karti Europe čije nedaće destabiliziraju kontinent do današnjeg dana. Neuspjeh Europe također se očitovao

u samom načinu na koji su njeni diplomati i kreatori vanjskih politika pokazali svoju jalovost. Sa svakim novim zapletom krize izgledali su kao da su više zauzeti međusobnim nadmetanjem nego rješavanjem pravih problema na terenu. Njihove podjele i diplomatske podvale te taktiziranje bili su na trenutke toliko očigledni i uskogrudni da je sav njihov napor izgledao kao da pripada devetnaestom, a ne pragu dvadeset i prvog stoljeća. Što je najvažnije, mnogi europski (i američki) politički vođe propustili su zlo nazvati pravim imenom. Njihove su pogreške u Jugoslaviji bile toliko razorne i toliko duboke da je preobražaj EZ/EU u ujedinenog aktera sposobnog za *bilo kakvu* zajedničku vanjsku politiku godinama smatran nemogućim.

Osnovni je cilj ove studije opisati i objasniti utjecaj zapadnih sila, prije svega Velike Britanije, Francuske, Njemačke i Sjedinjenih Američkih Država, kao i Europske zajednice i Ujedinjenih naroda na proces raspada Jugoslavije, uz smještanje kraja južnoslavenske federacije u širi povijesni kontekst kraja Hladnog rata u Europi. Prečesto se na raspad Jugoslavije i na reakciju Zapada na jugoslavensku krizu gleda kao na procese potpuno odvojene od istovremenih zbivanja širom europskoga kontinenta. Ova studija nastoji izbjeći tu pogrešku. Ona uspoređuje i suprotstavlja pristupe zapadnih sila dezintegraciji Jugoslavije s njihovim istodobnim politikama povezanima s utjecajem kraja Hladnog rata na Istočnu i Zapadnu Europu. Ona nastoji rasvijetliti evoluciju snažnih nesuglasica unutar zapadnog saveza oko nužnih odgovora na događaje u Jugoslaviji, kao i objasniti zašto i kako su neuspjesi kreatora zapadnih vanjskih politika da zaustave nasilje ugrozili njihove napore u izgradnji sjedinjenije Europe. Ova se studija također vraća u prošlost dublje nego većina usporedivih djela kako bi identificirala korijene zapadnjačkih percepcija i odgovora na ono što se zapravo zbivalo u jugoslavenskoj federaciji. Umjesto usmjeravanja pozornosti na krizu s početkom sukoba u Sloveniji u ljeto 1991. godine, što je često slučaj u literaturi, ova studija rasvjetljava zapadne politike prema Jugoslaviji već od sredine 1980-ih, perioda obilježenog dramatičnim pogoršanjem ekonomske situacije, opasnim usponom srpskog nacionalističkog i iredentističkog programa, kao i beskrupuloznim usponom čovjeka koji je konačno odveo čitavu državu do njenoga krvavoga kraja: Slobodana Miloševića.

Svaka je analiza kraja Hladnog rata naposljetku analiza europske politike SAD-a. Ova studija ne odstupa od te norme. Većina radova koji se bave politikom Zapada u Jugoslaviji, dijelom zbog svoje koncentracije na period nakon početka ljeta 1991., usredotočuju se isključivo na mirovne napore Europske zajednice i tek se usput bave činjenicom da su Sjedinjene Američke Države desetljećima bile glavni arhitekt politike Zapada prema jugoslavenskoj federaciji. Ova se studija otvoreno suočava s prijenosom odgovornosti Zapada za Jugoslaviju sa Sjedinjenih Američkih Država na Europsku zajednicu, posebno s obzirom na cjelokupnu

američku politiku prema istočnoeuropskim transformacijama u svjetlu sigurne posthladnoratovske pozicije SAD-a kao jedine međunarodne supersile.

Prije terorističkih napada na New York i Washington 2001. godine, datum 11. rujna bio je uglavnom povezan s govorom predsjednika Georgea H. W. Busha 11. rujna 1990. pred američkim Kongresom u kojem je najavio da je došlo vrijeme za „novi svjetski poredak (...) slobodniji od prijetnji od terorizma, jači u potrazi za pravdom i mirom (...) u kojem će vladavina prava zamijeniti vladavinu džungle (...) u kojem će nacije prepoznati zajedničku odgovornost za slobodu i pravdu (...) u kojem će jaki poštovati prava slabih”.⁵ Predsjednikovo zazivanje „novoga svjetskog poretka” možda je bilo tek dio strategije uvjeravanja podijeljenoga Kongresa i neuvjerenе javnosti u nužnost rata u Perzijskom zaljevu, ali je isto tako označilo i promjenu u vašingtonskoj koncepciji posthladnoratovskog međunarodnog sustava.⁶ Pitanje je, međutim: što se dogodilo – doslovno i figurativno govoreći – između 11. rujna 1990. i kraja lipnja 1991.? Zašto se administracija predsjednika Busha odlučila povući iz jugoslavenskih događanja? I do koje je mjere njeno povlačenje iz regije bilo vezano uz njenu cjelokupnu politiku prema Europi i prema kraju Hladnog rata?

Sudjelovanje zapadnih sila u raspadu jugoslavenske federacije potaknulo je opsežnu popularnu i akademsku literaturu u kojoj, bez obzira na nekoliko važnih iznimaka, dominira nekoliko neadekvatnih ili duboko pogrešnih interpretacija. Prva od tih interpretacija, omiljena kod mnogih bivših diplomata i analitičara vanjske politike, ne stavlja naglasak na uloge pojedinih međunarodnih aktera, nego se usredotočuje na navodnu iznenadnost, nerješivost i neobičnost jugoslavenskog problema. Za zagovornike ovog pristupa politika Zapada bila je obilježena „jedinstvom u frustraciji”, ne samo zbog ozbiljnosti događanja na terenu nego i zbog nedostatka sredstava međunarodne zajednice da učinkovito odgovori na krizu poput jugoslavenske. Prvi znakovi upozorenja na nadolazeću oluju promaknuli su radaru Zapada preokupiranog samim sobom, transformacijom istočne Europe i Sovjetskog Saveza te događajima u Perzijskom zaljevu. Svaka rana ili preventivna akcija u Jugoslaviji zahtijevala bi vrijeme i resurse nedostupne europskom i zapadnom savezu koji je činio tek prve korake prema novoj koncepciji zajedničke sigurnosti. Takva bi akcija također zahtijevala dalekovidnost i inovaciju koje su jednostavno bile izvan dosega diplomata i kreatora vanjskih politika rastegnutih ostalim obvezama. Riječima jednog analitičara: „Radilo se o paradigmatškoj ilustraciji Hegelove izreke o Minervinoj sovi koja leti u suton. Postajemo mudri tek kada je prekasno za učinkovito djelovanje.”⁷

Druga rasprostranjena interpretacija utjecaja Zapada na raspad Jugoslavije sugerira da su znakovi upozorenja na nadolazeću jugoslavensku tragediju bili shvaćeni od strane zapadnih kreatora vanjskih politika, ali da je jednostavno nedostajalo

političke volje da se nešto napravi. Kada je nesretna federacija počela tonuti prema ratu, Zapad je bio prvenstveno zainteresiran za ograničenje štete kroz usklađeni diplomatski napor. No svaki nediplomatski angažman potreban kako bi se zaustavilo krvoproliće smatrao se preskupim i prerizičnim. Nakon više od četiri desetljeća života s prijetnjom sveeuropskog rata i potrebom stvaranja vojne protuteže sovjetskom bloku, ranih 1990-ih Zapad je želio unovčiti „mirovnu dividendu”. Nejasni ili čak nevažni ciljevi u (bivšoj) Jugoslaviji ugrozili bi taj cilj. Angažman Zapada u jugoslavenskoj krizi bio je stoga „trijumf nedostatka volje”, a „nedostatak volje” u toj formulaciji označava odsutnost političke odlučnosti da se diplomacija podupre vojnom silom.⁸

Treća dominantna interpretacija zapadnog sudjelovanja u raspadu Jugoslavije, omiljena kod mnogih kreatora vanjskih politika i diplomata (pogotovo iz Francuske i Velike Britanije), koju je populariziralo nekoliko autora vrlo priznatih prikaza rata i koja je sve više prihvaćena od ljevičarskih kritičara zapadnih politika u Jugoslaviji, ne smatra neke zapadne sile samo pukim promatračima jugoslavenskih događanja. Zagovornici ove interpretacije stavljaju veliki naglasak na navodne pokušaje ekonomskih, političkih pa i vjerskih elita nekih zapadnih država da destabiliziraju Jugoslaviju i podrže vodstva Slovenije i Hrvatske u njihovim planovima za nezavisnost. Ova interpretacija pogotovo izdvaja novoujedinjenu Njemačku koja je navodno željela proširiti doseg svoje moći na Balkan i iskoristiti svoju novu vanjskopolitičku snagu kako bi progurala međunarodno priznanje sjeverozapadnih jugoslavenskih republika. Politika Zapada tijekom krize je stoga, prema ovoj interpretaciji, bila primarno obilježena neuspješnim naporima kako bi se ograničio njemački destruktivni aktivizam i – nakon što je šteta već počinjena – kako bi se popravilo što se da popraviti nizom pogrešnih diplomatskih i vojnih intervencija.⁹

Ova studija nudi drukčiji pristup. S krajem Hladnog rata, Jugoslavija je za Zapad izgubila svu svoju važnost kao bedem protiv sovjetskog prodora i kao primjer socijalizma nezavisnog od Moskve. Signali koje su jugoslavenski politički protagonisti dobivali od svojih zapadnih kolega nisu, međutim, bili signali destabilizacije jugoslavenske federacije ili poticanja njenih dijelova da krenu prema nezavisnosti. Upravo suprotno, kreatori zapadnih politika bili su praktično jednoglasni u davanju skoro nikakve podrške jugoslavenskoj periferiji. Oni su zapravo snažno podržavali nastavak postojanja Jugoslavije kao i temeljne stupove središnje vlasti u Beogradu. Nitko s ikakvim utjecajem na politiku Zapada nije želio raspad Jugoslavije.

Nadalje, jugoslavenska se kriza razvijala tijekom dužeg perioda i njen pad u ekstremno nasilje bio je postupan, često otvoreno najavljen i stoga od mnogih očekivan. Ništa u njenom razvoju nije bilo iznenadno niti novo. Kolaps imperija i

multinacionalnih država, uspon nacionalizama, pitanja nacionalnih manjina – sve te teme *nisu* dospjele na europsku scenu s krajem Hladnog rata. Što je još važnije, tek nekoliko mjeseci prije definitivne eksplozije nasilja u Jugoslaviji u ljeto 1991. godine, Zapad je pokazao svoju sposobnost da zaustavi i kazni agresiju, potukavši Sadama Huseina ne samo zbog invazije Kuvajta nego i zbog njegova terora protiv Kurda na sjeveru Iraka.

Što se tiče političke volje za vojnom intervencijom u Jugoslaviji, ta je volja zaista nedostajala u mnogim važnim vanjskopolitičkim krugovima Zapada. No problem je bio u tome što je taj nedostatak volje bio često povezan s već spomenutom podrškom Beogradu i, kad je rat stvarno započeo, sa spremnošću prihvaćanja posljedica takve politike na terenu. Pored toga, početak ekstremnog nasilja u Jugoslaviji označio je i početak zapadnoeuropskih diplomatskih napora, koji nisu bili obilježeni nedostatkom volje da se diplomacija podupre silom, nego *sukobom volja* glavnih aktera oko skoro svakog aspekta zapadne politike, bilo vojnog ili diplomatskog.¹⁰ Tijekom jednog perioda u tom sukobu Njemačka je ostala sama u zahtjevima za zapadnom akcijom i za priznanjem sjeverozapadnih republika, ali ne zbog toga što je željela proširiti doseg svoje moći na Balkan ili iskoristiti svoju vanjskopolitičku snagu nakon ujedinjenja. Ostala je sama jer je točno percipirala što se događa u Jugoslaviji i jer su njeni zapadnoeuropski saveznici bili manje zaokupljeni pravim razlozima njemačke zabrinutosti i upornosti, a više činjenicom da je upravo ujedinjena Njemačka pokušavala usmjeriti Zapad prema nekakvoj vanjskopolitičkoj akciji.

Osnovni je argument ove studije, s obzirom na brutalnost i očigledne izvore nasilja u Jugoslaviji, da naša pozornost ne bi trebala biti usmjerena na one koji su pozivali Zapad na akciju, nego na one koji su sputavali njegov angažman. Glavni subjekti našeg proučavanja trebali bi biti oni kreatori zapadnih vanjskih politika koji su ne samo nastavili signalizirati svoju podršku jugoslavenskom centru na štetu periferije mjesecima nakon početka rata nego su usto popuštali jačima i odbijali slabije tijekom raznih mirovnih pregovora vođenih od strane međunarodne zajednice. Ova studija tvrdi da je motivacija tih kreatora zapadnih vanjskih politika, koji su uglavnom dolazili iz Velike Britanije, Francuske i Sjedinjenih Američkih Država, bila jednostavna: osiguravanje stabilnosti s obzirom na veliki prevrat na čitavom europskom kontinentu. U vrijeme kad su se sovjetski blok i sovjetska država raspadali, strah od većeg previranja prevagnuo je nad odbojnošću prema nedemokratskom ponašanju Beograda. Jugoslavija jednostavno nije smjela postati primjer za Sovjetski Savez jer je na raspad sovjetske države gledano kao na opasnost s potencijalnim nuklearnim posljedicama. Takvo je razmišljanje, međutim, bilo utemeljeno na jednoj ključnoj zabludi. Politički i vojni aparat pod kontrolom Miloševića smatrao se zaštitnikom jugoslavenskog

jedinstva, dok je prava motivacija vođe Srba bila zapravo dramatično suprotna: stvaranje proširene srpske države na ruševinama jugoslavenske federacije. Međunarodna je pozicija Jugoslavije tijekom Hladnog rata bila produkt političkog realizma i zapadnog i sovjetskog bloka. Politika ključnih zapadnih aktera tijekom jugoslavenske krize bila je ukorijenjena u tom istom političkom realizmu. I upravo je taj politički realizam imao odlučujući utjecaj na nasilnu prirodu raspada Jugoslavije.¹¹

Dokazni materijali koje ova studija koristi kako bi poduprla takvu interpretaciju opsežni su. Namjera je bila kreirati prikaz i analizu događaja koji će izdržati test vremena i nakon što arhivi na Zapadu i u bivšoj Jugoslaviji potpuno otvore svoja vrata, ako do toga ikada dođe. Posebno su iskorišteni zakoni o slobodi informiranja u Sjedinjenim Američkim Državama i Ujedinjenom Kraljevstvu. Stotine deklasificiranih dokumenata iz perioda od 1987. do 1992. godine dobivene su od Predsjedničkog arhiva Georgea H. W. Busha u Texasu, Središnje obavještajne agencije SAD-a i Foreign Officea Ujedinjenog Kraljevstva. Međunarodni sud za zločine počinjene na području bivše Jugoslavije u Hagu bio je također važan izvor primarnih dokumenata. Posebno vrijedna bila su svjedočenja tijekom sudskog procesa protiv Slobodana Miloševića, kao i snimci više od dvije stotine presretnutih telefonskih razgovora unutar Miloševićeva najužega kruga suradnika snimljenih od strane raznih obavještajnih službi između svibnja 1991. i svibnja 1992. godine, također korištenih tijekom toga sudskog procesa. Prikazi iz prve ruke više od osamdeset glavnih protagonista isto su tako preuzeti iz zbirke opsežnih intervjua dokumentarne serije produkcijske kuće Brook Lapping *Smrt Jugoslavije* koja se čuva u Centru Liddell Hart za vojne arhive u Londonu. Ti prikazi iz prve ruke dopunjeni su s više od četrdeset autorovih razgovora s bivšim diplomatima i kreatorima vanjskih politika na Zapadu i u bivšoj Jugoslaviji. Sve je ovo popraćeno temeljitom analizom primarnih dokumenata – rezolucija, deklaracija, transkripata parlamentarnih rasprava raznih međunarodnih političkih institucija; tadašnjim novinarskim izvještajima iz Jugoslavije i sa Zapada; desecima autobiografskih prikaza glavnih protagonista kao i, naravno, svim relevantnim sekundarnim izvorima. Ova studija s empirijskoga gledišta nedvojbeno predstavlja dosad najkompletniji prikaz ne samo odgovora kreatora zapadnih vanjskih politika na raspad Jugoslavije nego i njihovih utjecaja na odluke glavnih jugoslavenskih aktera.

Priroda i složenost pitanja na koja ova studija nudi odgovore odredili su metodu prezentacije argumenata. Poglavlja koja slijede stoga obilježavaju tri važna metodološka opredjeljenja: jasna usmjerenost na postupke donositelja političkih odluka, istodobni prikaz rekonstruiranih političkih događaja i njihova analiza, te kronološko ispreplitanje jugoslavenskih i međunarodnih događaja. Osnova ovih

triju metodoloških opredjeljenja na prvi pogled ne mora biti očigledna, ali je za-pravo jednostavna.

Nasilni kraj Jugoslavije nije bio neizbježan. Koliko se god slabim i krhkim južnoslavenski savez činio, bio je potreban čitav niz usklađenih i namjernih poteza grupe ambicioznih i bezobzirnih političkih poduzetnika da taj savez bace na koljena. Bez umanjivanja važnosti širih sustavnih uzroka raspada Jugoslavije, upravo je to glavni razlog zašto se ova studija usredotočuje na postupke donositelja političkih odluka. Opredjeljenje da se istovremeno prikažu i opisi i analize povijesnih događaja ukorijenjeno je, s druge strane, u jasnom uvjerenju da samo potpun prikaz svih relevantnih događaja, a ono što slijedi iscrpna je rekonstrukcija, može dati kredibilitet našim interpretacijama. Bez shvaćanja onoga što se dogodilo ne možemo ni pokušati objasniti zašto se dogodilo. Konačno, odluka o kronološkom ispreplitanju jugoslavenskih i međunarodnih događaja dopušta nam izravnu usporedbu istodobnih političkih odluka i strategija glavnih protagonista u Jugoslaviji i na Zapadu. Ona nam također omogućava mnogo jasnije ustanovljavanje uzročno-posljedičnih veza i – što je nimalo manje važno – omogućava nam učinkovitije predstavljanje dokaza dobivenih iz raznovrsnih izvora. Primjerice, izvještaji CIA-e ili snimci presretnutih Miloševićevih razgovora počinju imati smisla i otkrivati svoju pravu važnost tek u svom pravom vremenskom kontekstu.

Iako se Jugoslavija raspala prije dva desetljeća, priča o ulozi međunarodne zajednice u njenom raspadu i dalje je relevantna, ne samo za narode država slijednica nesretne jugoslavenske federacije. Operacija Saveznička sila kojom je NATO pakt 1999. nagnao srbijanske postrojbe na povlačenje s Kosova bila je izravan produkt lekcija koje je Zapad naučio s Miloševićevim režimom u ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Analiza predstavljena u ovoj studiji otkriva kako je interakcija Zapada s vođom Srba evoluirala tijekom prvih šest godina Miloševićeve karijere u visokoj politici Jugoslavije, što bi nam moglo pomoći da shvatimo kako kreatori vanjskih politika uče i prilagođavaju svoju politiku. Sve su zapadne sile bez sumnje grijebile u svojim odgovorima na ostvarivanje Miloševićeva političkog programa. Ali koliko su često ponavljale svoje pogreške? I kakve su pouke mogle izvući iz jugoslavenskog iskustva u svjetlu svojih politika prema drugim kriznim žarištima i prema budućnosti europskih integracija?

Priča o raspadu Jugoslavije također je još uvijek relevantna jer iznosi na vidjelo važan period europske povijesti. Kraj Hladnog rata doveo je do brzog nestanka svih izvora stabilnosti utemeljenih na ravnoteži moći dvaju blokova. Dok je Zapadna Europa popratila povlačenje sovjetske prijetnje besprimjnim – i zbog mnogo razloga neočekivanim – ubrzanjem integracijskih napora, vitalne istočno-europske strukture raspale su se zajedno s raspadom moći Moskve.¹² Ta dihotomija integracije i dezintegracije, tako karakteristična za Europu kasnih 1980-ih i

ranih 1990-ih, jedan je od najvažnijih aspekata širega konteksta događaja prikazanih u ovoj studiji.¹³ Kako su kreatori zapadnih vanjskih politika, koji su intenzivno radili na integraciji (njihove polovice) kontinenta, odgovorili na dezintegracijske procese u Jugoslaviji? Kakve su bile njihove vizije europske budućnosti i jesu li te vizije imale utjecaja na njihove pristupe jugoslavenskoj krizi? Mogu li nam razlike u američkim, britanskim, francuskim ili njemačkim koncepcijama europske budućnosti pomoći objasniti različite interpretacije kreatora američkih, britanskih, francuskih ili njemačkih vanjskih politika onoga što se događalo u Jugoslaviji ili nužnog odgovora Zapada na jugoslavensku krizu? Konačno, što je neuspjeh u Jugoslaviji značio za jedinstvo Europe i za jedinstvo zapadnog saveza? Raspad Jugoslavije dogodio se u vrijeme polaganja temelja novoga političkog, ekonomskog i sigurnosnog sustava europskoga kontinenta. Pronalaženje odgovora na ova pitanja stoga je od vitalne važnosti ne samo jer ćemo na taj način bolje razumjeti važan period europske povijesti nego i zato što ćemo ujedno shvatiti kakvi su zapravo temelji posthladnoratovske Europe.